

подвійної вартості вкраденої речі. Кваліфікованою вважалася крадіжка з храму, предметів культу тощо; за неї передбачалася смертна кара.

Покарання залежало від об'єкту посягання. За тяжкі злочини (зрада, блюзнірство, навмисне вбивство) загрожувала смертна кара. Винних скидали в провалля; застосовували отруту, пропонуючи злочинцю на вибір ще й меч або вірьовку; рабів вішали, вбивали, закидаючи камінням, розпинали на хрестах. Продажем у рабство каралися професійні розбійники і грабіжники, за неодноразово скоєні крадіжки також продавали в рабство.

У випадку скоєння злочину проти особи відшкодовувалися збитки та сплачувався штраф (у подвійному розмірі від збитку). Тілесні покарання застосовувалися тільки до рабів, відповідальність яких була більш суворішою, ніж у вільних. Найчастіше застосовувалося побиття батогами, до рабів і чужинців – відрубання рук і ніг, кастрація.

Висновки. Вивчення історії держави та права Стародавніх Афін – античної демократичної республіки з Народним зібранням (парламентом), на якому приймали закони всі вільні повноправні громадяни афінського суспільства; з призначенням посадових осіб на строк не більше одного року (здійснювати виконавчі функції) і звітуванням після закінчення цього строку перед парламентом, який або нагороджував, або карав, навіть до атимії (вигнання за межі держави) чиновника-злочинця, – дуже корисно для сучасного українського суспільства, яке будує демократичне, правове суспільство.

Список використаних джерел:

1. Крашеннінікова В.А., Жидков О.А. История государства и права зарубежных стран: учеб. : в 2 т. / В.А. Крашеннінікова, О.А. Жидков. – М. : НОРМА_ИНФРА, 2005. Т. 2. – 702 с.
2. А. Дж. Тойнби. Исследование истории. Что я пытался сделать / А. Дж. Тойнби // Современная буржуазная философия истории. – М., 1965. – 456 с.
3. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права / З.М. Черниловский. – М. : Юристъ, 1996. – 279 с.

ОЛІЙНИК А. Ю.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського права
факультету підприємництва та права
(Київський національний університет
технологій та дизайну)

УДК 342.7

ГРОМАДЯНСЬКІ КОНСТИТУЦІЙНІ СВОБОДИ ОСОБИ У СФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті досліджується поняття і види громадянських конституційних свобод людини і громадянина у сфері новітніх технологій. Аналізуються конкретні громадянські конституційні свободи. Пропонується авторське визначення громадянських конституційних свобод у сфері новітніх технологій. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: конституційні свободи, новітні технології, реалізація свобод у сфері новітніх технологій, види громадянських свобод у сфері новітніх технологій.

В статье исследуется понятие и виды гражданских конституционных свобод человека и гражданина в сфере новейших технологий. Анализируются конкретные гражданские конституционные свободы. Предлагается авторское определение гражданских конституционных свобод в сфере новейших технологий. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституционные свободы, новейшие технологии, реализация свобод в сфере новейших технологий, виды гражданских свобод в сфере новейших технологий.

The article investigates the concept and types of civil constitutional liberties of man and citizen in the field of new technologies. Analyzed specific constitutional civil liberty. The authors' definition of civil constitutional freedoms in the sphere of innovative technologies. Offers conclusion and recommendations.

Key words: constitutional freedom, the latest technology, realization of freedom in the field of new technologies, types of civil liberties in the sphere of innovative technologies.

Вступ. Проблема дослідження основних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, їх поняття, види, зміст, утвердження і забезпечення реалізації постійно знаходиться в полі зору науковців. Різновидами основних свобод є конституційні громадянські свободи. Характеристика громадянських свобод у сфері новітніх технологій має важливе теоретичне і практичне значення для науки конституційного права.

Проблема висвітлюється різними авторами, такими як Колодій А.М., Малейн М.С., Погорілко В.Ф., Рабінович П.М., Римаренко Ю.І., Петрухін І.Л., Шемшученко Ю.С. та ін. Основні права і свободи досліджувалися в Україні разом і окремо. Самостійно громадянські конституційні свободи у сфері новітніх технологій не досліджувалися.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз громадянських конституційних свобод людини і громадянина у сфері новітніх технологій.

Відповідно до мети задачею даного дослідження є: а) аналіз праць авторів щодо громадянських конституційних прав і свобод людини і громадянина; б) формулювання поняття громадянських конституційних свобод людини і громадянина у сфері новітніх технологій; в) пропозиція висновків і рекомендацій.

Результати дослідження. До громадянських прав і свобод відносяться такі: а) на життя; б) честь і гідність; в) вільний розвиток особистості; г) недоторканність особи; д) недоторканність житла; е) недоторканність особистого і сімейного життя; є) пересування та вільний вибір місця проживання; ж) свобода думки і слова; з) світогляду та віросповідання.

Громадянським конституційним правом кожної людини є її природне, невід'ємне право на життя, а також свобода не бути незаконно позбавленим життя (ст. 27), що закріплено в міжнародних документах і національному законодавстві. Це свобода людини від можливого протизаконного позбавлення її життя іншими соціальними суб'єктами. Конституція України, міжнародні договори і конвенції закріплюють, що життя людини охороняється національними законами, і ніхто не може бути протизаконно позбавлений життя [1, с. 122]. Свобода від незаконного позбавлення життя, на наш погляд, – це недопущення насильницької протизаконної смерті, тобто неможливість будь-якого суб'єкта права (за згодою чи без згоди), крім самого власника життя, прискорювати настання фізичної смерті. Враховуючи те, що людина є найвищою соціальною цінністю, всебічна охорона і захист її життя складає головний обов'язок держави (ст. 3). Держава в умовах реалізації новітніх технологій повинна вести активну соціальну політику, забезпечувати права і свободи людини. Значна кількість громадян України до цього часу не забезпечена мінімальними правами, передбаченими цим документом. Адже кожна людина має право на життя, особисту недоторканність, невтручання в особисте й сімейне життя, недоторканність житла, свободу думки, совісті та релігії, справедливий і неупереджений

суд [2]. Конституційна норма (ст. 27) не в повному обсязі відповідає сучасним міжнародним стандартам прав людини. З метою приведення вказаної норми до міжнародних стандартів ми пропонуємо таку її редакцію: «Кожна людина має невід’ємне право на власне життя і здоров’я. Ніхто не може бути навмисно позбавлений життя в будь-який спосіб, крім випадків необхідної оборони, крайньої необхідності та під час законного затримання або з метою запобігання втечі особи, яка законно трималася під вартою. Нікого не може бути засуджено до смертної кари або страчено. Людині гарантується свобода від незаконного позбавлення її життя. Держава, її органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи охороняють і захищають життя і здоров’я людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами». Радість від життя людина відчуває в повному обсязі тільки тоді, коли вона здорова. Не менш важливою конституційною свободою є можливість захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань. Людина і громадянин мають конституційну свободу від втручання будь-якого суб’єкта права в можливість кожного бути здоровим. Держава мала б взяти на себе обов’язок забезпечувати в повному обсязі фізичне, душевне і соціальне благополуччя, а не тільки лікувати людину від хвороб. Отже, конституційна свобода людини не бути незаконно позбавленою життя – це її можливість фізично і духовно існувати в часі і просторі і не бути незаконно підданою насильницькому прискоренню фізичної смерті.

Конституційна свобода від приниження гідності людини (ст. 28) – це конституційно закріплена можливість кожного на повагу його гідності. Гідність людини і громадянина розглядається в літературі як визнання суспільством соціальної цінності та неповторності кожної конкретної людини, значущості і недоторканності кожної особистості як члена людської спільноти [3, с. 144–145]. Честь людини – це сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській та особистій поведінці. Це незаплямована громадська, станова, професійна репутація, це авторитет людини, її чесне ім’я тощо [4, с. 180]. Честь – це суспільна оцінка особистості, духовні якості людини як члена суспільства [5, с. 31]. Гідність – це сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості людини [6, с. 41]. Це усвідомлення людиною своєї громадянської ваги в суспільстві і державі, позитивне, відповідальне ставлення її до своїх обов’язків. Повага до гідності кожної окремо взятої людини підкреслює її соціальну цінність. Конституція України закріплює рівність усіх людей в їх гідності (ст. 21) та зобов’язує кожного не посягати на честь і гідність інших людей (ст. 68). Держава відповідає перед людиною за свою діяльність і зобов’язана забезпечити реалізацію її права на честь і гідність (ст. 3). М. Малєїн визначає гідність людини як усвідомлення нею свого становища в суспільстві, самоповагу і потребу в повазі з боку інших, внутрішню самооцінку власних якостей, здібностей, світогляду, своєї суспільної значущості [5, с. 32]. Посягання на гідність людини може здійснюватися шляхом фізичного і психічного впливу. Недопущення фізичного впливу передбачає унеможливлення піддавати людину катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню. Під катуванням розуміють будь-які дії, що навмисно спричиняють людині сильний біль чи страждання фізичного та морального характеру з метою отримання від людини чи третьої особи певних свідчень чи зізнання або покарання за дії, що скоєні нею чи третьою особою чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякування чи примушування її чи третьої особи з будь-якої іншої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, якщо така біль чи страждання спричиняються державною посадовою особою чи іншою особою, яка виступає як офіційна, чи за їх підбурювання, чи з їх відома або з їх мовчазної згоди [7, с. 47]. Ознаками катування є: 1) будь-яке навмисне діяння, яке спричиняє фізичний чи моральний біль або страждання людині; 2) здійснюється з метою: а) одержання від неї чи від третьої особи свідчень чи визнання; б) покарання за діяння, що скоєні нею чи третьою особою, чи у вчиненні яких вона підозрюється; в) залякування чи примушування її або третьої особи; г) з будь-якої іншої причини, що ґрунтується на дискримінації любого характеру; 3) якщо ця біль чи страждання спричиняються державною посадовою особою, іншою офіційною особою; 4) за їх підбурюванням; 5) з їх відома чи мовчазної згоди.

Як елемент фізичного впливу слід розглядати і недопущення без згоди людини певних дій щодо проведення над нею різних дослідів. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом. Такі дії проти волі людини прямо забороняються міжнародними та регіональними документами, Конституцією України та Основами законодавства України про охорону здоров'я. Отже, свобода людини щодо непосагання на її честі та гідності є однією з конституційних свобод, спрямованих на збереження авторитету і репутації людини та усвідомлення нею своєї значущості в суспільстві. Вважаємо, слід прийняти окремий Закон України «Про конституційну свободу щодо гідності людини і громадянина в Україні».

Кожна людина має свободу щодо вільного розвитку своєї особистості. У межах свого обов'язку вона може діяти так, щоб не посягати на свободи інших людей. Кожна особистість може розвиватися вільно. Загальнодержавні та суспільні інтереси реалізуються людиною в межах її мінімальних обов'язків перед суспільством, що закріплюються ст.ст. 65-68 Конституції України. Надання суспільному і державному інтересу певних переваг щодо обмеження свобод простежується в конституційно обмежувальних діях. Вони спрямовані проти посягань на державність і суверенітет, національну безпеку у формі обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина та для захисту правосуддя, громадського порядку, правопорядку, охорони здоров'я всього населення країни. Отже, свобода людини на вільний розвиток особистості – це конституційно закріплена можливість кожної людини вільно розвиватися, не порушуючи прав і свобод інших людей. Кожна людина є членом суспільства, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Особиста недоторканість людини в її фізичному розумінні може розглядатися як принцип багатьох галузей права (кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного, трудового, цивільного та інших). Як справедливо зауважує А. Колодій, серед інших принципів кримінально-процесуального права КПК України (ст. 7) закріплює і принцип недоторканності особи [8, с. 91]. І. Петрухін стверджує, що недоторканність особи можна розглядати і як суб'єктивне право учасників кримінального процесу [9, с. 104]. У кримінально-процесуальному та в адміністративному (матеріальному і процесуальному) розумінні, як на цьому наголошує Конституція України, особисту недоторканність слід визначати як свободу людини від незаконних і необґрунтованих затримань, арештів і тримань під вартою. Для проведення кримінально-процесуального арешту потрібне вмотивоване рішення суду. Деякі автори, зокрема П. Рабинович та М. Хавронюк, змістом особистої недоторканності вважають недоторканність тілесну, психологічну, статеву [10, с. 122]. Крім обмежень тілесного, психологічного, статевого характеру можуть мати місце й інші обмеження (медичного, виховного, забезпечувального характеру). Аналіз ст. 5 «Конвенції про захист прав людини і основних свобод» 1950 р. та конституцій окремих країн світу свідчить про певні невідповідності норми Конституції України (ст. 29) міжнародним стандартам. Це торкається терміну затримання людини. Наприклад, ст. 20 Конституції Литовської Республіки термін «затримання» встановлює 48 годин, а не 72 години, як в Україні. Ми пропонуємо власну редакцію ст. 29 Конституції України: «Кожна людина має право на свободу. Особиста недоторканність людини гарантується державою. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові, перепинити його замах чи вчинення уповноважені на те законом органи (їх посадові чи службові особи) можуть застосувати затримання та тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, законність і обґрунтованість якого протягом сорока восьми годин із моменту фактичного затримання має бути перевірена судом. Затриманий негайно звільняється, якщо йому в зазначений цією нормою час не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість із моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про затримання

або арешт людини уповноважені органи (посадові чи службові особи) негайно за вказівкою затриманого чи заарештованого повідомляють його родичів чи інших вказаних ним осіб». Отже, особиста недоторканність – це свобода людини від незаконних і необґрунтованих затримань, арештів, тримань під вартою чи позбавлень волі іншим шляхом, а також будь-яких інших дій, спрямованих на обмеження можливості людини свідомо і вільно розпоряджатися собою на власний розсуд.

Конституція України (ст. 30) гарантує кожній людині в Україні свободу від незаконних проникнень в її житло та інше володіння. Основним Законом не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку, крім випадків, передбачених вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках Конституцією України допускається інший порядок проникнення до житла чи до іншого володіння, проведення в них огляду і обшуку, а саме коли це пов'язано з: а) врятуванням життя людей та майна; б) безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. На нашу думку, слід прийняти Закон України «Про конституційну свободу щодо недоторканності житла людини і громадянина в Україні» і врегулювати ним невідкладні випадки і процедури проникнення до житла чи до іншого володіння особи. Існують різні визначення конституційної свободи недоторканності житла. Вчені-державознавці колишнього Союзу РСР розглядали назване конституційне право як із позиції охорони і захисту житла від незаконних обшуків та оглядів, так і з позиції недоторканності особистого життя чи особи в житлі. Наприклад, Ф. Рудінський розглядав недоторканність житла як правовий інститут забезпечення державою охорони житла від незаконних проникнень, обшуків та інших посягань із боку будь-кого [11, с. 28]. І. Фарбер розглядав це конституційне право як одну з можливостей забезпечення недоторканності особи [12, с. 15], а Л. Красавчикова – як можливість забезпечення конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя [13, с. 63]. Деякі автори право на недоторканність житла зводять лише до проблеми крадіжок та пошкодження майна в ньому. На нашу думку, конституційне право на недоторканність житла – це свобода людини і громадянина від протиправних проникнень у житло (та інше володіння) без достатніх підстав, гарантії додержання законності при законному його обмеженні та можливість відновлення порушеного права відповідно до Конституції та законів України. Отже, недоторканність житла – це свобода людини від проникнення до її житла чи іншого володіння, проведення в них оглядів, обшуків чи інших дій, передбачених законом, можливість законного обмеження недоторканності житла за рішенням суду.

Гарантування особистого і сімейного життя людини і громадянина передбачає свободу від втручання в їх індивідуальність і недопущення: а) збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди; б) збирання, зберігання, використання та поширення недостовірної інформації; в) порушень таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та інше (ст. 31-32 Конституції України). В. Сивухін під особистим життям розуміє можливість людини перебувати поза своєї служби в стані уособлення від держави, суспільства, колективу [14, с. 7]. М. Малєїн під сімейним життям розуміє особисті відносини і такі, що витікають із них, майнові відносини між людьми, що знаходяться в шлюбі, між кровними родичами, батьками і дітьми та відносини опіки і піклування [5, с. 125]. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Правова охорона особистого і сімейного життя, на думку Н. Мяловицької, здійснюється у двох напрямках: а) встановлення меж зовнішнього втручання; б) заборона поширювати конфіденційну інформацію [15, с. 275]. Отже, конституційна свобода особистого і сімейного життя передбачає можливість недопущення втручання в її стан уособлення та сімейні відносини, а також непоширення конфіденційної інформації в межах, передбачених законодавством.

Складовою частиною конституційних свобод є право людини на вільне пересування та вільний вибір місця проживання. Кожній людині, яка на законних підставах знаходиться на території України, гарантується свобода пересування, можливість вільно залишати територію України та вільно, в будь-який час, повертатися в Україну. У більшості цивілізованих держав світу давно відмовилися від практики, коли держава встановлює, кому і де жити.

Свобода пересування за радянських часів значним чином обмежувалася пропискою за місцем проживання та певними перешкодами, пов'язаними з виїздом за кордон. Зараз Україна відмовилася від системи прописки, але реєстрація за місцем проживання зберігається. Отже, свобода пересування – це можливість людини і громадянина вільно пересуватися по території України та вибирати місце проживання в Україні на свій розсуд, залишати територію України за власним бажанням і у будь-який час повертатися в Україну, за винятком обмежень, які встановлені законом.

Одною з конституційних свобод є свобода думки і слова. Саме вона дає змогу кожному вільно виражати свої погляди і переконання, вільно, на свій вибір, збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Без свободи слова не існує демократії. Свобода слова – це засіб існування громадянського суспільства, в якому люди вільно спілкуються. Право на свободу висловлювати свою думку – це можливість без перешкод дотримуватися своїх поглядів, вільно висловлювати і виявляти свою думку, свобода шукати, отримувати і поширювати різну інформацію та ідеї усно, письмово або в іншій формі на власний вибір. Отримання різної інформації закріплюється Законом України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. Одною з форм поширення інформації є доступ до публічної інформації. Конституційна свобода людини і громадянина на доступ до публічної інформації – це природна можливість особи мати власний вибір поведінки щодо передбаченого правовими нормами порядку одержання, використання, поширення, зберігання та користування конституційним благом доступу до публічної інформації. Як відмічають автори публікації «Технологічний прогрес і права людини», використання електронних баз даних може порушувати ті чи інші права людини – скажімо, право недоторканності приватного життя, оскільки дає можливість збирати та зберігати велику кількість даних, які стосуються приватного життя людини, а також поширювати інформацію серед широкої аудиторії. Мало не щодня маємо багато прикладів, які суперечать або й прямо ставлять під загрозу права людини. Чи це означає, що технологія ворожа нашій свободі, нашим правам? Ні, технологія сама по собі на це не здатна, і тільки людина, яка має право приймати рішення, є відповідальною за такі дії. Ось чому ми говоримо про відповідальність менеджерів і політиків, які стоять біля керма центрів прийняття рішень [16]. Здійснення цих свобод може бути обмежене тільки законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку: а) з метою запобігання заворушенням чи злочинам; б) для охорони здоров'я населення; в) для захисту репутації або прав інших людей; г) для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно; ґ) для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Отже, свобода думки і слова – це складова частина конституційної свободи, що полягає у вільному висловлюванні своїх думок та ідей, дотриманні своїх поглядів і переконань та можливості вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати не заборонену законом інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

Сутність свободи світогляду та віросповідання полягає в тому, що особа на свій розсуд вибирає будь-яку ідеологію чи віру або не сповідує ніякої. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Свобода світогляду (ідеології) – це реальна можливість кожного індивіда безперешкодно формулювати, досліджувати, пропагувати і втілювати в практику суспільних відносин різноманітні ідеї, теорії, погляди щодо різних аспектів життя держави, суспільства, цивілізації. Свобода віросповідання означає, що людина може вільно обирати об'єкт віри, тобто сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати ніякої (ст. 35 Конституції України). Отже, свобода світогляду і віросповідань – це складова частина конституційної свободи щодо можливостей кожного індивіда безперешкодно формулювати, досліджувати, пропагувати і втілювати в практику суспільних відносин різноманітні ідеї, теорії, погляди щодо різних аспектів життя держави, суспільства, цивілізації та вільно обирати об'єкт віри, тобто сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати ніякої.

Висновки. 1. Конституційні громадянські свободи у сфері новітніх технологій – це закріплені Конституцією і законами України можливості особи мати свободу: а) від незакон-

них позбавлень життя, принижень гідності, затримань, арештів чи позбавлень волі іншим шляхом, проникнень до житла, невтручання в особисте і сімейне життя; б) пересуватися без перешкод по території України, в будь-який час залишати та повертатися за власним бажанням на її територію; в) вільно обирати місце проживання; г) думки, слова, світогляду, віросповідання.

2. Втілення в життя запропонованих у публікації рекомендацій, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню реалізації конституційних свобод особи у сфері новітніх технологій.

Список використаних джерел:

1. Олійник А.Ю. Курс лекцій з конституційного права України: навч. посібник / А.Ю. Олійник, М.І. Кагадій. – К. : Ліра ЛТД, 2016. – 384 с.
2. Національна стратегія у сфері прав людини в Україні: оцінки експертів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=805%3Aprava-lyudini&catid=8&Itemid=350.
3. Права человека / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА*М, 1999. – 573 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусол. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
5. Малеин Н.С. Охрана прав личности советским законодательством / Н.С. Малеин. – М. : Наука, 1985. – 165 с.
6. Мульченко В. Проблеми охорони честі та гідності особи у кримінальному законі / В. Мульченко // Право України. – 2002. – № 10. – С. 41–44.
7. Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку. Науково-практичний, документально-джерельний та навчально-методичний комплекс (у трьох частинах). Частина друга. Частина третя / Відп. редактори Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, Ю.С. Шемшученко. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 584 с.
8. Колодій А.М. Принципи права України / А.М. Колодій. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
9. Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. Общая концепция. Неприкосновенность личности / И.Л. Петрухин. – М. : Наука, 1985. – 239 с.
10. Рабинович П.М. Права людини і громадянина / П.М. Рабинович, М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
11. Рудинский Ф.М. Неприкосновенность жилища как правовой институт / Ф.М. Рудинский // Сов. государство и право. – 1976. – № 8. – С. 28–36.
12. Фарбер И.Е. Конституционное право на неприкосновенность личности советских граждан / И.Е. Фарбер // Правоведение. – 1973. – № 3. – С. 13–20.
13. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона / Л.О. Красавчикова. – М. : Юрид. лит., 1983. – 160 с.
14. Сивухін В.С. Конституційне право на невтручання до особистого і сімейного життя людини і громадянина та його забезпечення органами внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / В.С. Сивухін. – К., 2007. – 16 с.
15. Конституційне право України / За ред. професора В.Ф. Погорілка. – К. : Наукова думка, 1999. – 735 с.
16. Технологічний прогрес і права людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/77096/kulturologiya/tehnologichniy_progres_prava_lyudini.

